

szemle

Miért olaszosodott el a magyar média?*

Van-e Magyarországon médiatudomány? E sorok írója szerint még nincs. Médiatudósok már vannak, műhelyek is kezdenek formálódni körülötünk, de korszakos jelentőségű iskolák még nem alakulhattak ki. Akkor beszélhetünk majd magyar médiatudományról, ha a nyilvánosságiparban dolgozó huszonötezer szakember és az utánpótlásukat jelentő tízezer kommunikáció szakos főiskolás-egyetemista „kiizzadja, kitermeli” azt a néhány akadémiai nagydoktort, aki nem más tudományágból hozott tudományos fokozatával tölt be vezető szerepet, hanem végigjárja a kommunikáció- és médiatudomány grádicsait. A negyven körüli docensek között három is van, aki elérheti az iskolateremtő professzorságot, ábécé sorrendben Bajomi-Lázár Péter, Sipos Balázs és Sükösd Miklós.

Sipos Balázs belülről ismeri az újságírók életét. Nemcsak szerkesztőségi múltja van, hanem zenekritikái révén mind a mai napig gyakorló hetilapszerző is. Esélye van arra, hogy szintézist teremtsen a tudományos általánosítás és az újságírók oldottság között. Ebben a folyóiratban fél évtizede már recenzeáltam korábbi vállalkozását (*A politikai újságírás mint hivatal*). Akkor azon tűnődtem, vajon a huszadik század harmadik évtizede után miként és mikor dolgozza fel a harmincas, negyvenes, ötvenes, hatvanas, hetvenes évek médiáját. Azóta figyelemre méltó tanulmányai jelentek meg a folytatás igényével, de az időrendben következő monográfia még nem állt össze.

* Sipos Balázs: *Média és demokrácia Magyarországon. A politikai média jelenkortörténete*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010. 239. p.

Ellenben most látott napvilágot az a könyve, amelyben számba veszi a legutóbbi három évtized legjellemzőbb média-összefüggéseit. Pillanatnyilag tehát úgy fest a helyzet, mint amikor valaki naponta egy hosszút teljesít az ötvenméteres medencében, aztán megunja, hogy mindig az egyik oldalról indul, és ettől kezdve a másik oldalról teljesíti a távot. Csakhogy a medence közepén bóják zárnak el egy környi területet, amelyet valamilyen ok miatt nem lehet megközelíteni. Suttymban be-beúszik ugyan, de nem élheti ki magát a vízben. Ha majd ezt a közepső terepmentet is meghódítja, akkor lesz teljes az áttekintés.

Sipos Balázs a húszas évekről szóló műve egyik legfontosabb megállapítását örökítette át az elmúlt két évtized értékelésébe. Azt állítja, hogy angolszász nyelvterületen a véleményszabadságot az államérdek megsértése nélkül sikerült kiterjeszteni, Magyarországon viszont a politikai elit úgy gondolta, hogy a véleményszabadság kiterjesztése az államérdek sérelmével jár. Ez azért izgalmas megállapítás, mert az angolszász politikai kultúrát hazájukban meghonosító német befektetők két évtizede itt vannak a magyar médiapiacra, és nyilvánosság-hagyományaik brutálisan ütköznek a merőben más kelet-európai sajtó- és média-hagyományokkal. Az alapvető különbség az, hogy az angolszász – csakúgy, mint a német – médiavállalkozás gazdasági befektetés, és nyereségre törekszik, a kelet-európai – benne a magyar – viszont politikai befektetés, és akár veszteséges is lehet.

A monográfia sokoldalúan és árnyaltan ábrázolja, hogy a politikai média az átlagosnál jobban megszenvedi a kétféle gyakorlat ütközését. Ráadásul napjainkból a nyolcvanas évek elejéig tekint vissza, nagyjából addig, amikor Kádárék jóléti politikája csak úgy folytatódhatott, hogy nyugati hiteleket vettek föl. Újszerű nézőpontból láthatjuk a fejleményeket. Közismert, hogy a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank a kölcsön fejében demokratikus engedményeket kért, például a többes jelölést az 1985-ös választáson, majd a nyilvánosság szerkezetének lazítását. Az átmenetiség egy évtizeddel meghosszabbított időszaka pedig új színben tünteti föl a rendszerváltást vagy rendszerváltozást – ennek a fogalomkettőzésnek a médiabeli okait és következményeit egyébként briliáns elemzésben bontja ki a szerző –, egyúttal tágabb térben, szélesebb idő-síkban helyezi el a médiapolitikai összefüggéseket is.

A nemzetközi médiatudomány egyik iskolájára támaszkodva a médiát a konfliktuskezelés eszközeként mutatja be. Ha a mediátor képes közvetíteni az egymással perlekedő családtagok, rokonok és szomszédok között, tehermentesítve a túlterhelt bíróságokat, akkor a média is képes közvetíteni a politikusok és a választópolgárok között. Ezzel magyarázható,

hogy a volt szocialista országoktól eltérően a magyarországi média 1989/90-ben nem fokozta (gerjesztette), hanem levezette (enyhítette) a társadalmi feszültségeket. Az már más kérdés, hogy az átlagostól eltérő gyakorlat sajátos helyzet és sajátos szerepértelmezés eredményeként alakult ki.

Miközben Sipos Balázs szóba hozza a negyedik-ötödik hatalom konstrukcióját, a kötetben elszórva ugyan, de megfogalmazza a teória kritikáját is. Azt a bővös egy esztendő emlegeti, amit e sorok írója médiapolitikai előadásában istenek békéjének (*treuga deinek*) nevez. 1989 nyara és 1990 késő tavasza között ugyanis az MSZMP már nem, az MDF pedig még nem tartotta ellenőrzése alatt a médiát, és a nyilvánosság képviselői megélték a sajtószabadság eufóriáját. Úgy játszották el a konfliktuskezelői szerepet, hogy túl is terjeszkedtek rajta. Ebből vonja le a szerző ezt a következtetést: „A zszurnaliszták körében hamar népszerű lett az a felfogás, hogy a média a »negyedik hatalmi ág«, és emiatt az 1990-es évek elején belesodrótak a demokratikus pártok politikai konfliktusaiba.” Majd a könyv egy másik helyén megállapítja: „Romantikus és naiv elgondolás volt, hogy most végre élni lehet a sajtó mint (negyedik) hatalmi ág erejével.”

Ki kell azonban térni magának az „ötödik hatalmi ágnak” a problémájára is. A szerző főként Denis McQuail nyomán azt fejtegeti: „Ha a sajtó volt valaha a »negyedik hatalmi ág«, most ezt a szerepet át kell venni ennek az új, formálódó »ötödik hatalomnak«,”, mármint az internetnek. Nem vitatom az értelmezés létjogosultságát, mert tudom, hogy szólnak érvek mellette. Mi van akkor azonban, ha Habermas nyilvánosságfelfogása érvényes a huszadik század végére és a huszonegyedik első évtizedére is? Mi van, ha nem a médiát tekintjük a negyedik hatalmi ágnak, hanem a nyilvánosságot? Azt a nyilvánosságot, amelynek eszközrendszere a média, beleértve a nyomtatott sajtót, a rádiót, a televíziót és persze az internetet is. Akkor nem kell ötödik hatalmi ágban gondolkodni, és értelmezhető ama sajátos helyzet is, amely a magyarországi médiát megkülönbözteti a románaitól, a csehszlovákiaitól vagy a keletnémettől.

Térjünk azonban vissza a kötet gondolatmenetéhez. Ki kell emelnünk, hogy éppen a „negyedik hatalmi ág” érzéséhez kapcsolódva, szépen, egybefogottan bontja ki, miért olaszosodott el a magyarországi média. A kifejezés a nemzetközi szakirodalom szerint szoros kormányzati ellenőrzést jelent, kötődést a pártokhoz, a politikai és a médiaelit összefonódását, továbbá azt, hogy hiányos az újságírók szakmai normarendszere. A szerző nem mondja ugyan ki, e sorok írója azonban vállalja azt a

következtetést is, hogy azért késett több mint fél évtizedet a médiatörvény, mert bár a politikai elit különböző érdekű csoportjai egyetértettek abban, hogy a véleményszabadság szellemét vissza kell gyömöszölni a palackba, de az, hogy melyik csoport vonja befolyási övezetébe a médiát, konfliktushoz vezetett.

Az 1995. december 21-én kilencvenegy százalékos többséggel elfogadott médiatörvény pedig nemcsak azt jelenti, hogy a Torgyán-féle Független Kisgazdapárt kivételével a politikai elit megtalálta a közös nevezőt, hanem azt is, hogy – Sipos Balázs szavaival élve – „az 1990 utáni magyarországi politikai rendszer maga alá gyűrte a médiát”. Az említett konfliktussorozatot nevezi a szerző médiaháborúnak – jogosan. A csaták megítélésében azonban már van vitám vele. Ő ugyanis elnyúló, másfél évtizedes médiaháborúról beszél, bár korrekt módon hozzáfűzi: „Vannak, akik a médiaháború fogalmának korlátozott használata mellett érvelnek. Szerintük az 1992 és 1994 közötti konfliktusok médiaháborúvá álltak össze, mert a média szabályozatlan volt, és mert az alkalmazott eszközök »háborúsak« voltak.”

Ugyan jómagam is a korlátozott értelmezést támogatók közé tartozom, a magyarázatom más. A médiaháborút 1990. április 29-től, az Antall-Tölgyessy-paktumtól eredeztetem, és 1997 végével, a duális médiarendszer intézményesítésével lezártnak tekintem. Még hozzá azért, mert ha igaz, amit Sipos Balázs állít, hogy a médiaháború nem más, mint a pártok harca a médiafelületért, akkor feltűnő a kormánypártok erőfölénye a közszolgálati médiumokban. Példának okáért 1990 és 1994 között lezsorították a képernyőről az ellenzéki politikusokat; az arány 80:20, sőt 90:10 is volt. Ezért aztán az ellenzéki politikusok a nyakukba vették a lábukat, bejárták az országot, és fáradságos munkával a lakossági fórumokon százasaival hódították vissza az állampolgárokat. Ugyanezt az arányt alakították ki 1994 és 1997 vége között az új kormánypártok is a közszolgálati médiumokban a volt kormánypárti politikusok rovására.

Ez a helyzet szűnt meg a kereskedelmi rádiók és televíziók létrejöttével. Igaz ugyan, hogy az első Orbán- és a Medgyessy-kormány a közszolgálati médiumokból, sőt a közszolgálati kuratóriumokból is kiszorította az ellenzéki politikusokat, akik azonban kifejthették véleményüket a nagy nézettségű kereskedelmi médiumokban. A médiaháború megszűnését sejteti az is, hogy a két nagy politikai tömörülés, az MSZP és a Fidesz a nyilvánosság előtt harcolt ugyan egymással, de a színpalak mögött rendszeresen megállapodott a média ügyeiről. Igen ám, de az erőegyensúly 2009 tavaszán felborult. A szociálliberális koalíció felbomlott, a Fidesz pedig kihátrált az elolaszosítás (további központosítás) jegyeit

magán viselő médiatörvény-tervezetből. Sipos Balázs ekkor írta a könyvét, és az első fejleményeket még értelmezhetette.

Az viszont már nem férhetett a monográfiájába, hogy 2010 késő tavaszán, az országgyűlési választáson a Fidesz kétharmados többségre tett szert, és az egyik első dolga volt a médiatörvény-tervezetet megtisztítani a kompromisszumoktól. A 2010. december 21-én, hajnalban hatvanhat százalékos többséggel megszavazott új médiatörvény nem más, mint az immár jobboldali médiafőlény jogszabályba rögzítése, az angolszász modelttől való eltérés szentesítése. Vagyis a média nem gazdasági, hanem politikai vállalkozás, és ezt kéretik a külföldi befektetőknek is tudomásul venni. Ezzel magyarázható a nyugat-európai médiabefektetők és kormányok felhördülése.

Sipos Balázs *Média és demokrácia Magyarországon* című könyvének egyik kétségtelen érdeme, hogy a politikától való szabadulás és a politikának való alávetettség három évtizedes folyamatát elhelyezi a nemzetközi összefüggésekben is. Sőt, az átpolitizálódott médiát bemutató, elemző könyv szerzője mintha megsejtette volna a legújabb fejleményeket, ezt írta ugyanis az elolvasósításról: „Ez a folyamat több volt államszocialista ország médiarendszerét is rokonítja a dél-európai médiarendszerekkel.” Aligha véletlen, hogy az öt dunántúli napilapot és a *HVG*-t is birtokló Ruhr-vidéki médiacég, a *WAZ* (*Westdeutsche Allgemeine Zeitung*) 2011 januárjában nem csak öt gépelt oldalnyi memorandumban tiltakozott a magyar médiatörvény ellen, hanem kihívta Essenbe a magyarországi lapok főszerkesztőit is, és bejelentette, hogy a helyzet elfajulása esetén nem csak a magyar, hanem a szerb, a román és a bolgár médiapiacról is kivonul.

Zöldi László

Európa, avagy a háború lefolytatása más eszközökkel*

Holly Case könyve, a *Between States* empirikusan bőségesen kutatott fejezetei az 1940-es második bécsi döntés és a szovjet hadsereg erdélyi megérkezése között eltelt négy év magyar–román viszonyára fókuszálnak. Mint az Galeazzo Ciano olasz külügyminiszter naplójában szereplő

* Holly CASE: *Between States. The Transylvanian Question and the European Idea during World War II.* (Stanford Monographs in Eastern European History.) Stanford University Press, Stanford, 2009. 349 p.